

A népgazdasági eredmény értékeléséről

Írta: Perédi Károly, az Országos Találmányi Hivatal elnöke

Sok újító, illetve feltaláló előtt ismeretes már, hogy a SZOT és az OTH közel két hónapja megkezdte egy új újítói és feltalálói rendelet-tervezet előkészítését. E munka kapcsán gondosan meg kell vizsgálni az eddigi rendelkezéseket, sőt a rendeletben eddig használatos egyes fogalmakat is, hogy az új rendelet az eddigiekhez képest ne csak kisebb-nagyobb módosításokat hozzon, hanem lényeges és a XX. kongresszus szellemének megfelelő változást is biztosítson.

Az 53/1955. (VIII. 25.) MT sz. legutóbbi rendelet kétségtelenül sokat segített a műszaki színvonal emelésére irányuló törekvésekben, valamint a mozgalomban megnyilvánult bizonyos lazaságok felszámolásában. Mégis a bürokratizmus felszámolása, az egyszerűbb ügyintézés, a műszaki színvonalat jelentős mértékben emelő javaslatok megvalósításának fokozottabb biztosítása, továbbá az ilyen javaslatokkal kapcsolatos hatásosabb anyagi ösztönzés szempontjából az eddiginél rövidebb, egyszerűbb, világosabb, új rendelkezésekre van szükség.

A népgazdasági eredmény két formája

E rövid cikk keretében csupán egy fogalmat kívánok részletesebben megvizsgálni olyan szempontból, hogy az új rendelet kapcsán azt hogyan kellene helyesebben kialakítani?

Az újítás, illetve a találmány díjazásának alapja az eddigi rendelkezések szerint a *népgazdasági eredmény*. Ez eltérő aszerint, hogy az újítás

a) pénzben közvetlenül kifejezhető népgazdasági eredménnyel, vagy

b) pénzben közvetlenül ki nem fejezhető népgazdasági eredménnyel jár.

Ha az újítás pénzben közvetlenül kifejezhető népgazdasági eredménnyel jár, az újítási díjat a megvalósítástól számított első év népgazdasági eredménye alapján kell megállapítani. Ha az újítás megvalósítása pénzben közvetlenül ki nem fejezhető népgazdasági eredménnyel jár (valamely cikk minőségének, vagy a dolgozók munkafeltételeinek megjavítása stb.), a díj összegét az összes körülmények mérlegelésével kell megállapítani. Azt, hogy az újítás népgazdasági eredménye pénzben közvetlenül nem fejezhető ki, a megvalósító szerv főmérnöke és főkönyvelője — fegyelmi felelősség mellett — igazolni köteles.

Az újítómozgalommal szemben az elmúlt években mind fokozottabban merültek fel olyan igények, hogy elsősorban a pénzben kifejezhető népgazdasági eredmény elérésére kell törekedni. Az volt az általános vélemény, hogy a kalkulálható népgazdasági eredmény a fontos és hogy pénzben ki nem fejezhető népgazda-

sági eredmény rendszerint a népgazdaság számára értéktelen javaslatokat takar.

Ezzel a problémával kapcsolatban felmerül, hogy tulajdonképpen mi is az *újítások célja*? Vajon az-e, hogy a termelés minden fázisában, az egyes vállalatokon belül pénzben közvetlenül kifejezhető anyag- és munkabérmegtakarításokat érjünk-e el? Úgy vélem, hogy az ilyen egyoldalú felfogás helytelen és hogy ebből már eddig is sok hiba és kár származott népgazdasági szinten.

Az újítások célja sokkal változatosabb lehet annál, mint ami a pénzben közvetlenül kifejezhető népgazdasági eredmény eseteiben áll fenn. Az alábbiakban felsorolom a különböző célkitűzések szerinti fontosabb újításokat és találmányokat, amelyek többségére nézve közvetlen pénzügyi megtakarítás nem állapítható meg, de amelyek a termelésre és fogyasztásra mégis hatással lehetnek.

a) Új termelési eszközök vagy fogyasztási cikkek előállítására irányuló javaslatok. Itt összehasonlítási alap rendszerint nincsen. Eddig nem volt kielégítő a népgazdasági eredménynek ezzel kapcsolatos olyan kiszámítása, hogy erre az önköltség 20%-át vegyük alapul. Ez a számítási mód azt eredményezte, hogy nívós, a szükségleteket tartósabban és minőségileg jobban kielégítő új termelési eszközök, fogyasztási cikkek előállítására irányuló javaslat — anyagi ösztönzés hiányában — kevés volt. Sokkal nagyobb díjjal kecsgettettek azok a javaslatok, amelyek közvetlen anyag-, vagy bérmegtakarításra irányultak. Pedig mind nagyobb számú és mind nívósabb új termelési eszközök és fogyasztási cikkek a technika fejlődésének egyik legkézzelfoghatóbb bizonyítékai. Akkor, amikor keressük a mind gazdaságosabb exportlehetőségeket és amikor törekszünk belső fogyasztási piacon dolgozóinkat az életnívó emelése kapcsán mind szélesebb választékú, tartósabb és jobb minőségű cikkekkel ellátni, a jövőben nagyobb súlyt kell helyezni az új cikkekre. Ezért ezek javasolására az eddiginél nagyobb mértékben kell ösztönöznie az új rendeleteknek.

b) A meglévő fogyasztási vagy termelési eszközök szerkezetének vagy előállítási technológiájának olyan módosítása vagy megváltoztatása, hogy azok a szükségleteket a jövőben tartósabban és jobban elégítsék ki. Az előbbi pontban említett feladat mellett ez is igen fontos célkitűzés, illetve az újításoknak fontos területe; azzal kell járnia, hogy termelési eszközeink, valamint fogyasztási cikkeink állandóan tökéletesedjenek. Természetesen úgy, mint

az előző pontbeli újítási javaslatoknál, ezeknél is egyaránt nehéz forintban közvetlenül kifejezni a népgazdasági eredményt. Az ilyen javaslatok megtétele mégis elsőrendű népgazdasági érdek.

c) Olyan javaslatok, amelyek célja a termelés folyamatában egyes alap- vagy félkészgyártmányok minőségének megjavítása abból a célból, hogy a közvetlen ráfordítási költségek esetleges emelkedéséhez képest nagyobb mértékű közvetett megtakarításokat érhessünk el a termelés további fázisaiban. A legutóbbi rendelet ilyen irányban már megtette a kezdő lépéseket. Ugyanis kimondotta: a megvalósító szervnél jelentkező eredményen, illetőleg ráfordításon kívül figyelembe kell venni az újításnak más szervek (pl. továbbfeldolgozó vállalatok) termelésére (önköltségére, a minőségre stb.) gyakorolt lényeges kihatásait is.

Ezt a helyes elvet még távolról sem tartják kellő mértékben szem előtt sem az újítók, sem azok a gazdasági vezetők, akik újítási feladat-terveket tűznek ki. Pedig gyakran a népgazdaságnak nagyobb érdeke fűződik ahhoz, hogy a minőség javítása útján inkább a továbbfeldolgozó üzemeknél jelentkezzen népgazdasági eredmény az alap- vagy félkészgyártmányok könnyebb megmunkálhatósága, jobb minősége stb. által, mint ahhoz, hogy a továbbfeldolgozás rovására a megvalósítás helyén közvetlenül pénzben jelentkezzen kétes értékű népgazdasági eredmény. A jövőben mind határozottabban arra kell irányítani újítóink és feltalálóink figyelmét, hogy a közvetlenül kimutatható hasonló kétesértékű eredményekkel szemben a népgazdaság igazi érdekeinek elérésére törekedjenek, még abban az esetben is, ha nehezebb a népgazdasági eredményt közvetlenül forintban meghatározni.

Egyéb javaslatok elbírálása

d) Természetesen az előbbiek nem jelentik azt, hogy a jövőben nem kell törekedni egyes termelési eljárások folyamán munkabér-, anyag- vagy energiamegtakarítás elérésére. Ezeknek a konkrét esetekben változatlanul nagy jelentőségük van, csak arra kell ügyelni, hogy az itt kimutatott eredmények ne jelentenek akár a fogyasztónál, akár a továbbfeldolgozónál veszteséget, többtráfordítást, vagy nívótlanabb, illetve rövidebb ideig tartó szükségletkielégítést. A dolog természeténél fogva az újítások népgazdaságilag fontos céljai között ezek a célkitűzések csak egy hányadot tehetnek ki s nem tehetők túlnyomóvá. Az is természetes, hogy rendszerint az ilyen jellegű javaslatok megvalósítása esetén lehet viszonylag a legkönnyebben a népgazdasági eredményt forintban kifejezni.

e) Olyan javaslatok, amelyek nehezen beszerezhető importanyagoknak, vagy értékes belföldi anyagoknak kevésbé értékes vagy belföldön biztosítható anyagokkal való helyettesítését célozzák. Az ilyen jellegű javaslatok (pl. színesfém megtakarítása, fa helyettesítése, vagy import fűtőanyagok gyengébb minőségű hazai fűtőanyaggal való helyettesítése stb.) nagyon fontosak a népgazdasági tervek alátámasztása, megvalósítása, vagy túlteljesítése szempontjából. Viszont nem biztos, hogy meglévő árrendszerünk és önköltségszámítási módszereink mellett forintban kifejezhető népgazdasági eredmény is mutatkozik. Lehetséges, hogy belföldi forintban többletráfordítás mutatkozik (például bizonyos vasbetonszerkezetek alkalmazása fa helyett stb.) és mégis népgazdasági érdek fűződik ahhoz, hogy a nehezen biztosítható devizát folyó forint igénybevételével, illetve belső munka révén helyettesíthessük. Ilyen esetekben gyakran határozott népgazdasági érdek fennforgása mellett forintban kifejezhető népgazdasági eredmény nem is mutatkozik.

f) Olyan javaslatok, amelyek a termelési veszteségek, selejt, hulladék stb. csökkentésére vonatkoznak. Az ilyen típusú javaslatok népgazdasági eredménye az esetek többségében jól kalkulálható. Itt olyan megtaka-

rításról van szó, amely nem közvetlenül a gyártmányon csökkenti az anyagmennyiséget vagy a munkaráfordítást, hanem a gyártás során bizonyos technológiai vagy szervezési hibák miatt selejtként vagy hulladékként kieső anyagmennyiséget vagy munkaráfordítást ment meg és tesz népgazdaságilag használhatóvá.

g) Olyan javaslatok, amelyek célja valamely termelési folyamat vagy ipari jellegű szolgáltatás egyenletességének, folyamatosságának, vagy üzembiztonságának javítása. Az ilyen javaslatok is igen értékesek lehetnek. Gondoljunk csak például az áram- vagy gázszolgáltatás zavartalanságának biztosítására vagy arra, hogy előre nem látott áramkiesések milyen pénzben ki nem fejezhető, de mégis nagy veszteséget okoznak a termelés folyamatában. Az ilyen javaslatok pénzbeli pontos kiértékelése is alig lehetséges.

A dolgozók biztonságát védő újítások

h) Olyan javaslatok, amelyek célja a dolgozók biztonságának növelése munka közben, balesetek elhárítása, vagy egészségesebb munkafeltételek biztosítása, általában a munkakörülmények javítása, munkavédelem. Az ilyen típusú javaslatok forintbeli kiértékelése a legnehezebb, legtöbbször nem is lehetséges és az ilyen jellegű javaslatokra a jövőben mégis fokozott mértékben van szükségünk.

i) Olyan javaslatok, amelyek célja a termelés szervezésének egyszerűsítése, vagy gazdaságosabb szervezés alkalmazása, ami végsősoron a termelés vagy az ügyek intézésének meggyorsításán felül pénzben is kifejezhető anyag vagy munkabérmegtakarítással jár. Az ilyen jellegű hasznos javaslatok esetén sem lehet rendszerint pénzben kifejezni az eredményt.

Még felsorolhatnánk a fenti fontosabb területek elhatárolásán kívül további olyan célkitűzéseket, amelyeket az újítóknak szem előtt kell tartaniuk, függetlenül attól, hogy kimutatható-e közvetlen forintmegtakarítás vagy sem.

Éppen ezért kell az új rendeletben arra törekedni, hogy újítóink és feltalálóink megfelelő ösztönzést kapjanak a fent felsorolt típusú javaslatok bármelyikének megtételére is. A jövőben ne érvényesülhessen sokkal gyengébb anyagi ösztönzés a közvetett megtakarításokra vonatkozó javaslatoknál, mint a közvetlenül kalkulálhatóknál.

Fentiek azt jelentik, hogy nemcsak a díjskálát, hanem a javaslatok elfogadási módját, az értékelés irányelveit és az utólagos értékelés módszereit is meg kell majd változtatni, hogy ezek az eddig kellően meg nem oldott problémák megoldást nyerjenek. Pedig mindaz, amiről a fentiekben szó volt, a rendeletnek csupán egyetlen fogalmához, a népgazdasági eredményhez kapcsolódtak.

Hozzászólás az újítói jog módosításához

A találmányok és újítások létrehozása általában három különböző jellegű tevékenység — az elméleti kimunkálás, a gyakorlati kivitelezés és végül az elhelyezés — elvégzését teszi szükségessé.

A találmányi és újítói jog feladata mindazon intézkedések megtétele, amelyek e három tevékenységi terület fejlődéséhez, előmozdításához és problémáinak megoldásához szükségesnek mutatkoznak. Oda kell tehát hatnia, hogy: 1. emelkedjék a találmányok és újítások műszaki színvonala, 2. újabb rétegek kapcsolódjanak be a találmányi és újítói tevékenységbe, 3. a feltalálók és újítók kapjanak segítséget a kivitelezéshez és 4. az elhelyezéshez.

I.

Korunk a természettudományok rohamos fejlődésének kora. A természettudományok különféle területén előálló újabb eredmények rendkívül fontos befolyást gyakorolnak a találmányok (és eredeti újítások) keletkezésének ütemére és színvonalára. A természettudományos eredmények jelentős része ugyanis készen szolgáltatott elméleti alapot nyújt a találmányi tevékenység számára, ami a találmányi tevékenység folyama-

tosságát és magas gazdaságértékét jelentheti. Mindez azonban csak akkor jöhet létre, ha minél több olyan feltalálónk van, aki a kor tudományos és technikai színvonalán mozog, nem pedig valami kezdetleges ötlet-színvonalon, amelynek a kor valódi problémáihoz semmi köze.

Ha figyelembe vesszük, hogy a találmányok és eredeti újítások szellemi értéke az ipari termelésben gazdasági értékke alakul át, amely gazdasági érték viszont közvetlen tényezője a nemzeti jövedelemnek, a népesség foglalkoztatottságának, a kül- és belkereskedelmi mérlegnek: akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a valódi érdek és cél nem állhat meg ott, hogy legyen találmányi és újítói tevékenységünk, amit azután adminisztrálhatunk, hanem meg kell keresni azokat az eszközöket és módokat, amelyekkel a találmányi és újítói tevékenység tudományos és szellemi értékszínvonalát emelhetjük.

E cél elérésére, természetesen számos módon törekedhetünk. Ezek közül két — talán kevésbé kézenfekvő — tennivalót szeretnék megemlíteni. Az egyik az, hogy a találmányi kultúra általános fejlődését szolgálja a találmányi tevékenységgel kapcsolatos szellemi tevékenységnek önálló tudományként való kiépítése.

Ez a tudományág — mondjuk ta-

lálmánytan néven — feldolgozná a találmányi tevékenység történelmi, jogi, gazdasági, statisztikai, lélektani, pedagógiai és műszaki vonatkozásait: elsősorban hazánkra, de ezenkívül egyéb területekre, illetve társadalmi egységekre vonatkozólag is.

A másik — és ez a fenténél hamarabb megvalósítható lenne — egy találmányi tanszék felállítása a műszaki főiskolákon azzal a rendelkezéssel, hogy emelje ki a műszaki oktatás bármely fokán alkotó képzelőerőről tanúságot tett növendéket és így olyan nevelést adjon, amely felruhazza a növendékeket mind a szakmai tudományos képzettséggel, mind a műszaki képzelőtehetséggel.

A fentiek mellett azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a nem szakembernek is lehet műszaki vonatkozású, eredeti gondolata, sőt esetleg nagy horderejű gondolata. A nagy találmányok története azt mutatja, hogy jó részük minden előzetes kutatás nélkül — egy váratlan képzettségűsítés nyomán bukkant fel. Ez a feltalálási mód az emberi szellemnek olyan sajátossága, amely nyilván jelen van a természettudományi és technikai fejlődés korszakában is. A különbség azonban az, hogy a fejlett szaktudományok és technika korában — amelyek a szakemberek feltalálói tevékenységet támogatják — a laikus feltaláló sokkal nehezebben juthat szerephez.

A laikus feltaláló eredeti gondo-